

УДК 330.341.1(477)

Зеленко О.О.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри туризму і готельного господарства
Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля***СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ
ЯК ОСНОВА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Стаття присвячена особливостям формування системи економічних відносин на засадах соціального діалогу. За результатами аналізу запропоновано визначення цього поняття. Ідентифіковано складові системи економічних відносин на засадах соціального діалогу та переваги її впровадження на регіональному рівні.

Ключові слова: економічні відносини, соціальний діалог, система, розвиток, регіон.

Зеленко Е.А. СИСТЕМА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОГО ДИАЛОГА КАК ОСНОВА РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Статья посвящена особенностям формирования системы экономических отношений на основе социального диалога. По результатам анализа предложено определение этого понятия. Идентифицированы составляющие системы экономических отношений на основе социального диалога и преимущества её внедрения на региональном уровне.

Ключевые слова: экономические отношения, социальный диалог, система, развитие, регион.

Zelenko O.O. SYSTEM OF ECONOMIC RELATIONSHIPS IN THE CONTEXT OF SOCIAL DIALOG AS A BASIS OF REGIONAL DEVELOPMENT

The article presents the features of formation of economic relationships system on the basis of social dialog. According to conducted analyses, it was proposed the definition of this term. It was identified an elements of economic relationship system on the basis of social dialog as well as advantages of its implementation on regional level.

Keywords: economic relationships, social dialog, system, development, region.

Постановка проблеми. Непередбачуваний розвиток світової економіки та постійні зміни у векторах руху різних країн примушує кожного разу науковців і практиків шукати причини зміни в напрямках та особливостях формування і розвитку економічної діяльності на міжнародному рівні, на рівні континентів, регіонів, окремих держав та їх територій.

Останні події та тенденції, що свідчать про негативну динаміку економічних показників розвитку, а також як результат – про значне зниження якості життя населення, вимагають від нас переосмислення засад організації та функціонування системи економічних відносин, що побудована в нашій державі та безпосередньо в її окремих регіонах, визначення нових елементів, які мають поповнити цю систему та забезпечити позитивний синергетичний ефект від їх упровадження.

Одним із таких елементів має стати вже відомий, але недостатньо впроваджений в Україні соціальний діалог, який позитивно зарекомендував себе в інших країнах світу. Можна зазначити, що запропонована тема дослідження є актуальною для сьогодення.

Особливої актуальності обрана проблема набуває в контексті регіонального розвитку, коли економічне становище різних територій у межах однієї країни може різко відрізнятись одне від одного. З іншого боку, регіони все частіше розглядають як окремі суб'єкти економічної діяльності, які оперують як у національному, так і в міжнародному економічному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням системи економічних відносин займався багато вчених, що приділяли свою увагу загальним питанням економічної теорії, але варто зазначити, що останнім часом фактично немає наукових публікацій за цією тематикою як серед вітчизняних, так і серед закордонних дослідників. Більшість публікацій, що вдалося знайти – це кінець минулого десятиріччя [1]. Решта – це інформація, викладена в

підручниках чи навчальних посібниках з економічної теорії. Серед найсвіжішого, що вийшло у світ на теренах вітчизняної економічної теорії і має безпосереднє відношення до досліджуваного питання, – це монографія «Економічні системи» за загальною редакцією Г. Башнянина [2] в п'яти томах, а також результати досліджень наукової школи Г. Башнянина [3], де розглянуто такі новітні версії економічної науки як «економічна метаметодологія», «мета-економія», «економічна метрологія», «метрологічна економія» тощо.

Також на увагу науковців заслуговує дослідження О. Джаллова [4], у якому автор розглядає різні підходи до трактування сутності поняття «економічна система», а саме: генетичний, функціональний, структурно-морфологічний та інформаційний.

Цікавий підхід щодо визначення складових системи економічних взаємовідносин пропонується у кібернетиці. Автори, які досліджують цю проблему в межах такої науки (зокрема, О. Шарапов [5], В. Мікловда [6]), розглядають економічні відносини як кібернетичну систему, яка формується під впливом багатьох зовнішніх факторів.

Найбільш релевантний підхід із погляду досліджуваної проблеми пропонують науковці, що є прихильниками економічної соціології як галузі економічних знань. Зокрема, С. Петько [7] стверджує, що економічна соціологія висвітлює економічні відносини через призму категорій, які групуються за трьома рівнями: економічна і соціальна сфера, соціальні механізми розвитку економіки та їх конкретний зміст (економічна культура, економічна свідомість, економічне мислення, стереотипи, інтереси, економічна діяльність та поведінка).

Проведений огляд останніх публікацій засвідчив, що на сьогодні в межах економічної теорії існує велика кількість підходів щодо визначення складових та особливостей системи економічних відносин, але спроби ідентифікувати особливості такої системи

в контексті соціального діалогу ще не було. Тим паче в науковій літературі не йдеться і про особливості функціонування такої системи в межах окремого регіону.

Постановка завдання. Враховуючи вищевикладене, завданням дослідження є систематизація наявних підходів та визначення конкретних характеристик системи економічних відносин на засадах соціального діалогу; ідентифікація особливостей упровадження такої системи в контексті регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу. Згідно із тлумачним слоником [8, с. 203] термін «система» означає: 1) сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; 2) форма організації, будова чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ і т. д.). Але первинне та досі актуальне визначення цього поняття надав Л. фон Берталанфі [9], який охарактеризував «систему» як множину елементів, що знаходяться у відношеннях і пов'язані один із одним, створюючи тим самим певну цілісність та єдність.

Визначивши сутність поняття «система», можемо зробити наступний крок – ідентифікувати зміст «системи економічних відносин». Загалом відносини визначають як стосунки, зв'язки, взаємини між ким-небудь [10, с. 612]. З іншого боку, є безліч підходів щодо визначення економічної системи. За результатами дослідження вченими було виділено чотири теоретико-методологічні підходи до трактування сутності економічної системи (про які йшлося вище). У контексті обраної проблеми дослідження є сенс зупинитися на трьох із них, а саме на функціональному, структурно-морфологічному та генетичному підходах, згідно з якими економічну систему розглядають як:

- формальну соціально-економічну структуру, що організує виробництво товарів (послуг), затребуваних у внутрішньому середовищі відповідно до довгострокової стратегії, і використовує зовнішні і внутрішні ресурси – працю, капітал, технології [11, с. 68];

- цілісну сукупність економічних відносин із приводу ефективного виробництва, розподілу, обміну, споживання благ і послуг, упорядкованою системою зав'язків між виробниками та споживачами матеріальних і нематеріальних благ і послуг, а також управління цими та іншими соціально-економічними процесами [12, с. 33];

- сукупність саморегульованих і регульованих культурою видів діяльності, спрямованих на досягнення корисності, що здійснюється шляхом добровільного обміну, взаємних чи односторонніх обов'язків або доручень за умови обмеженості ресурсів [13].

Таким чином, поєднавши визначення понять «відносини» та «економічна система», можна зробити висновок, що система економічних відносин – це сукупність взаємопов'язаних стосунків між усіма учасниками економічної діяльності з приводу організації виробництва, обміну та споживання благ за умови наявності обмежених ресурсів із метою задоволення матеріальних та нематеріальних потреб.

Фактично до представленого ланцюга визначень залишилося додати «соціальний діалог». Визначенню такого поняття було присвячено достатньо наукових публікацій. У результаті соціальний діалог ідентифіковано як специфічну форму комунікаційного процесу між двома або більше сторонами в будь-якій сфері життєдіяльності, що дозволяє дійти

консенсусу щодо вирішення питань соціально-економічного розвитку суспільства [14, с. 86].

Сучасна парадигма розвитку людства засвідчує що запорукою успішності будь-яких процесів у суспільстві є узгодженість інтересів. Часи, коли на першому місці стоїть прибуток власників бізнесу, потроху відходять у минуле. Соціальний діалог – це саме той інструмент, який дозволяє досягти консенсусу між усіма учасниками економічної діяльності незалежно від рівня реалізації цього специфічного комунікаційного процесу: міжособистісного, локального, територіального, галузевого, міжгалузевого, національного, міжнародного.

Згадаємо відомий вислів: «Людина працює аби жити, а не живе аби працювати». Звідси логічним буде стверджувати, що, незважаючи на свій соціальний статус, кожен член суспільства прагне до задоволення власних потреб у матеріальних і нематеріальних благах, але не за рахунок тотального підпорядкування та всепоглинаючої праці. Саме тому завдання соціального діалогу полягає у формуванні конструктивних економічних взаємовідносин, що в результаті дозволять задовольнити інтереси всіх активних учасників та зацікавлених сторін економічної діяльності.

У процесі еволюції система економічних взаємовідносин пройшла декілька стадій трансформації за якими зараз економічна теорія виділяє декілька її типів, а саме:

- традиційний (передбачає замкнуте натуральне господарство, високий ступінь залежності від природних чинників, немеханізована праця, нерозвиненість системи поділу праці, безпосередній зв'язок споживання і виробництва);

- центрально-керований або адміністративно-командний (монополія державної власності, низький рівень організації поділу праці, відсутність вільних ринкових відносин, обмеження самостійності господарюючих суб'єктів, комбінація механізованої і ручної праці);

- ринкова система (відкрита договірна система, опосередкований зв'язок між виробництвом і споживанням, високий рівень механізації праці, залежність від чинників економічного середовища, розвинена система розподілу праці);

- змішаний (поєднання державної та приватної форм власності, співіснування державного регулювання та ринкового саморегулювання, комбінація складових такої системи варіюється, формуючи різні моделі розвитку: американську, німецьку, шведську, японську і т. д.).

Можливість упровадження соціального діалогу можлива за наявності третього або четвертого типу, але найбільш перспективна за умови саме змішаної системи економічних відносин, яка своєю природою організації взаємодії окремих елементів спонукає до комунікації всіх представників суспільства, а особливо на регіональному рівні.

Серед різновидів економічних відносин (які поділяють на три типи) найбільшу увагу привертають соціально-економічні, що визначають, хто реально володіє, користується і розпоряджається засобами виробництва, на чию користь розподіляється суспільне багатство; окрім того, вони визначають поділ суспільства на класи і соціальні групи. Соціальні відносини, як складова системи економічних відносин, показують, хто має економічну владу і керує суспільством; значною мірою визначають систему економічних інтересів та специфіку економічних суперечностей, що виникають серед учасників економічної

Рис. 1. Система економічних відносин на засадах соціального діалогу

Джерело: сформовано автором

діяльності. Отже, соціально-економічні відносини мають формуватися на умовах соціального діалогу. Саме вони стануть базисом формування ефективних техніко-економічних та організаційно-економічних відносин (рис. 1).

Представлена схема – трикутник складових системи економічних відносин на засадах соціального діалогу демонструє, що в його основу покладено соціально економічні як первинні стосунки, що формуються за допомогою конструктивного соціального діалогу, відсутність якого загрожує втратою основи трикутника та як наслідок – перспективи розвитку системи (цей процес на схемі позначено вертикальною стрілкою). За умови наявності базових ефективних соціально-економічних відносин формується і їх надбудова – техніко-економічні (які охоплюють виробничо-господарську діяльність матеріальної сфери території) та організаційно-економічні відносини (що стосуються встановлення ефективних форм організації економічних зв'язків між суб'єктами економічної діяльності регіону, які проявляються у процесах спеціалізації, кооперації, концентрації виробництва).

Від рівня розвитку соціального діалогу залежить наскільки успішними будуть економічні відносини усередині регіону та поза його межами. Результатом ефективного соціального діалогу має бути формування так званого соціального механізму управління економікою регіону, під яким розуміють сталу систему економічної поведінки і взаємодії всіх учасників економічної діяльності цієї території, зважене регулювання впливу соціальних чинників на економічну діяльність і забезпечення внутрішньої єдності функціонування складних соціально-економічних об'єктів, врегулювання розвитку продуктивних сил та виробничих відносин [7]. Соціальний механізм управління економічними процесами пристосовується до різних рівнів територіальної структури суспільства, а також до відповідної організаційної структури суб'єкта господарювання. Враховуючи те, що на кожному щаблі економічної діяльності регіону працюють різні групи учасників, здійснюються певні види діяльності, маємо підставу стверджувати, що

таких соціальних механізмів багато і всі вони по суті є унікальними, адже є унікальними люди, що беруть участь у економічних відносинах усередині регіону та поза його межами.

Отже, система економічних відносин на засадах соціального діалогу є сукупністю взаємопов'язаних стосунків, побудованих на основі консенсусу між усіма учасниками економічної діяльності, яка генерує соціальний механізм управління з приводу організації виробництва, обміну та споживання благ за умови наявності обмежених ресурсів із метою задоволення матеріальних та нематеріальних потреб, підвищення рівня і якості життя всіх членів суспільства.

Впровадження системи економічних відносин на засадах соціального діалогу на рівні кожного регіону нашої держави дозволить:

- зняти рівень соціального напруження в суспільстві;
- вивести з економічної кризи регіони, що зараз перебувають у стані депресії;
- підвищити рівень та якість життя населення;
- підвищити рівень трудової мотивації економічно активного населення;
- знизити рівень трудової еміграції в інші регіони, або взагалі за межі країни;
- налагодити стабільні зовнішні економічні відносини як на національному, так і на міжнародному рівні.

Висновки. Отже, запропонована система економічних відносин на засадах соціального діалогу частково реалізується на окремих підприємствах, але системного впровадження такого підходу на рівні регіонів України, на жаль, не спостерігається. Тим часом за даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України у 2015 р. аутсайдерами в рейтингу соціально-економічного розвитку регіонів є Кіровоградська (21 місце), Миколаївська (22 місце), Чернігівська (23 місце), Луганська (24 місце) та Донецька області (25 місце) [15, с. 3]. Зокрема за показниками економічної і соціальної згуртованості Миколаївська область обіймає 17, Чернігівська – 21, Кіровоградська – 22, Донецька – 24, а Луганська – 25 місце.

Тобто можемо казати про брак взаєморозуміння і конструктивного соціального діалогу між усіма учасниками економічної діяльності, враховуючи органи регіональної влади.

Запровадження системи економічних відносин на засадах соціального діалогу насамперед у вищезазначених регіонах нашої країни дасть можливість дійти порозуміння між владою, бізнесом та територіальною громадою і забезпечить підґрунтя для їх подальшого сталого розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар Т. Сутність та основні структурні елементи економічної системи [Електронний ресурс]. – Т. Бондар. – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>.
2. Економічні системи : монографія. Т. 5 / [Львів. комерц. акад.; за ред. Г. Башнянина]. – Львів : Ліга-Прес, 2014 – 428 с.
3. Ковтун О., Вербова О., Мисловський П., Шевчик Б., Сухий О. Методологічні проблеми метрологічного аналізу економічних систем : Наукова школа доктора економічних наук, професора, Заслуженого діяча науки і техніки України Г. Башнянина / За науковою ред. Г. Башнянина. – 1-е видання. – Львів : Ліга-Прес, 2016. – 1096 с.
4. Джалілов О. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності поняття «національна економічна система» / О. Джалілов // Формування ринкової економіки. – 2013. – № 29. – С. 27–37.
5. Шарапов О. Економічна кібернетика : навч. посібник / О. Шарапов, В. Дербенцев, Д. Семьонов. – К. : КНЕУ, 2004. – 231 с.
6. Мікловда В. Кібернетичний та синергетичний підходи до теоретичного контенту конкурентоспроможності / В. Мікловда, О. Пулянович, С. Мошак // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка» – 2014. – Випуск 3 44). – С. 5–8.
7. Петько С. Економічна соціологія як галузь економічних знань [Електронний ресурс]. – С. Петько – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/2_KAND_2013/Economics/14_125601.doc.htm.
8. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. Білодід (голова) та інші ; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 9. – 1978. – 920 с.
9. Бергаланфи Л. фон. История и статус общей теории систем / Л. фон Бергаланфи // Системные исследования : ежегодник. – М. : Наука, 1973. – С. 20–37.
10. Словник української мови : в 11 редкол. : І.К. Білодід (голова) та інші ; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1. – 1970. – 799 с.
11. Астапов К. Особенности развития экономической системы в современных условиях / К. Астапов // Вести Моск. ун-та. – Сер. Экономика, 2005. – № 4 – С. 68–85.
12. Экономическая теория (политэкономия) : [учебник] / [Под ред. В. Видяпина, Г. Журавлевой]. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 556 с.
13. Роузфилд С. Порівнюємо економічні системи. Культура, багатство і влада в XXI столітті / С. Роузфилд. – К. : К.І.С., 2005. – 370 с.
14. Зеленко О. Роль соціального діалогу у контексті соціально-економічного розвитку суспільства / О. Зеленко // Часопис економічних реформ. – 2014. – № 1 (13). – С. 82–87.
15. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 р. / Департамент регіонального розвитку Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. – К. : 2015. – 90 с.

УДК 351.863 (477): 351.84

Пушак Я.Я.

*доктор економічних наук, професор,
Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України*

Віничук М.В.

*кандидат економічних наук, старший викладач,
Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України*

РІВЕНЬ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНУ КОМПОНЕНТУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті охарактеризовано основні проблеми тіньової економіки та соціальної компоненти економічної безпеки України. За допомогою програмних пакетів MS Excel, Statistica 8.0, MathLab 6.0, Curxpt 5.0 та OnFront проведено дослідження тіньової економіки та основних показників соціальної компоненти економічної безпеки країни. На основі економіко-математичних методів та моделей доведено вплив рівня тіньової економіки на економічну, зокрема й соціальну безпеку України. З метою виявлення суттєвих загроз та пошуку шляхів зниження рівня тіньової економіки й виходу із соціально-економічної кризи запропоновано використання економіко-математичних методів та моделей у процесі комплексного аналізу соціально-економічного розвитку держави.

Ключові слова: економічна безпека, соціальна компонента економічної безпеки держави, тіньова економіка, економіметричні дослідження, індикатори соціальної безпеки.

Пушак Я. Я., Виничук М. В. УРОВЕНЬ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛЬНУЮ КОМПОНЕНТУ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

В статье охарактеризованы основные проблемы теневой экономики и социальной компоненты экономической безопасности Украины. С помощью программных пакетов MS Excel, Statistica 8.0, MathLab 6.0, Curxpt 5.0 и OnFront проведено исследование теневой экономики и основных показателей социальной компоненты экономической безопасности страны. На основе экономико-математических методов и моделей доказано влияние уровня теневой экономики на экономическую, в том числе и социальную безопасность Украины. С целью выявления существенных угроз и поиска путей снижения уровня теневой экономики и выхода из социально-экономического кризиса предложено использование экономико-математических методов и моделей в процессе комплексного анализа социально-экономического развития государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, социальная компонента экономической безопасности государства, теневая экономика, эконометрические исследования, индикаторы социальной безопасности.

Pushak Ya. Ya., Vinichuk M. V. THE LEVEL OF SHADOW ECONOMY OF UKRAINE AND ITS IMPACT ON THE SOCIAL COMPONENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

The main problems of the shadow economy and the social component of economic security of Ukraine are characterized in the article. With the help of software packages, such as MS Excel, Statistica 8.0, MathLab 6.0, Curxpt 5.0 and OnFront, the research of the